

KRÓNIKA

† R. VÁRKONYI ÁGNES (1928. II. 9–2014. XII. 13.)

Egy tudós igazi nagyságát az mutatja meg, hogy hány évre veti vissza a tudományága fejlődését – állapította meg ironikusan egyik esszéjében Stephen Jay Gould, amerikai paleontológus és tudománytörténész. A 2014. december 13-án elhunyt iskolateremtő történész, R. Várkonyi Ágnes jelentőségét viszont éppen az adja, hogy úgy alkotta meg hatalmas életművét és vált meghatározó szakmai tekintéllyé, hogy ezzel senkit nem nyomott agyon és senkire nem vetett olyan árnyékot, hogy ne tudjon fejlődni, kibontakozni. Megállapításait soha nem tekintette megtámadhatatlan kinyilatkoztatásnak, mindig nyitott volt mások véleményére és készen állt az értelmes szakmai vitára.

Számos történész vallja, hogy már gyerekkorában kialakult a történelem iránti érdeklődése, és olvasmányai — nem egy esetben éppen Várkonyi Ágnes egy-egy műve — hatására fordult a történészi pálya felé. Várkonyi Ágnest azonban kezdetben a természettudomány sokkal jobban érdekelte, és később sem tartozott a pályájukat gondosan megtervező, lépésről lépésre tudatosan felépítő történészek közé. Leginkább egy lelkes felfedezőhöz lehet hasonlítani, aki halatlanul izgalmas terepen barangolt, nem is konkrét úti cél érdekében, hanem magáért az ismeretlen területért és a felfedezés örömeért. Élete első szakaszában még kevéssé irányított, inkább befogadott: a dolgok, események megtörténtek vele, és mások, elsősorban jó szemű, kiváló tanárai terelték érdeklődését és állították őt megfelelő irányba, hogy végül rátaláljon az igazi hivatására.

A gimnáziumi évek alatt még orvosnak készült, és ekkor alakult ki a kertek iránti vonzalma is, amelyben meghatározó szerepet játszott a leánygimnáziumnak helyet adó cinkotai Beniczky-Batthyány kastély parkja, ahol minden diáknak külön mikroszkópja és megfigyelésre rábízott saját növénye volt. Nagyszerű tanárai hatására azonban fokozatosan az irodalom, a történelem és a művészetek felé fordult. A váltást gyermekkori élményei is ösztönözték: a határvidékké vált Salgótarjánban, várak szomszédságában nőtt fel, és unokatestvérei népes hadával, biciklin járt a salgói, somoskői, füleki vár felfedezésére. Vármegyei tisztviselő édesapja pedig esténként mese helyett Arany balladákat, a Tolkit, Móra Ferenc történeti elbeszéléseit olvasta fel neki és két testvérének. Végül a háború nehezen feldolgozható traumái fordították visszavonhatatlanul a történelem felé.

1947-ben magyar-történelem szakon kezdte meg tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetemen (1950-től ELTE), de az első két évben még művészettörténeti és pszichológiai kurzusokat is felvett, sőt bejárt az orvosi egyetem egyes óráira is. Ez a sokirányú szellemi érdeklődés 1949-ben terelődött egyetlen mederbe Léderer Emmának köszönhetően, aki az ekkor alapított levéltárszakhhoz kiválogatta az induló évfolyam hallgatóit, Várkonyi Ágnes mellett például Szűcs Jenőt, Kubinyi Andrást, Benczédi Lászlót, Purjesz Istvánt, Varga

Jánost és Vörös Antalt. Ez a későbbi nagy történészgeneráció Léderer Emma, Szentpétery Imre, Kumorovitz Lajos Bernát, Maksay Ferenc, Sinkovics István és Mollay Károly keze alatt formálódott, s már egyetemistaként tapasztalt szakemberekkel dolgozhattak együtt a Történettudományi Intézet különböző projekteiben. Várkonyi Ágnes I. Tóth Zoltán bibliográfiai munkacsoportjába és a parasztságtörténeti munkaközösségébe került. Utóbbiban kapta feladatul Szabolcs vármegye jobbágyságára és a Rákóczi hagyományra vonatkozó levéltári anyag kigyűjtését. Az itt végzett munkája kétszeresen is kihatott jövője alakulására: államvizsgáját követően 1951 júniusában kinevezték az MTA Történettudományi Intézetébe segédmunkatársnak, kutatási témaként pedig a Rákóczi korszakot jelölték ki számára.

Ezzel vette kezdetét kivételes, közel hat és fél évtizedig tartó pályafutása, amelynek során szinte mindent elért és megkapott. Volt, amit túl korán, volt, amit méltatlanul későn, de akárhogy is történt, mindig igyekezett a lehetőségeit megragadva a maximumot nyújtani és a lehető legtöbbet kihozni a lehetőségeiből [belőlük]. Szakmai életútját felmérve és összegezve szembesülünk azzal, hogy mennyire hatalmas és összetett. Várkonyi Ágnes számos szakmai szerepben és területen alkotott maradandót, amelynek egy-egy szelete önmagában nézve is önálló és teljes életművet tesz ki. Történeti teljesítménye szintén sokrétű: ő maga a 17–18. század politika- és társadalomtörténetét, a historiográfiát és a történeti ökológiát jelölte meg kutatási területeként, de ugyanilyen meghatározóak a művelődés- és mentalitástörténeti eredményei is.

Pályájának első két évtizedét a Rákóczi-kutatások határozták meg: a Köpeczi Bélával közösen írt II. Rákóczi Ferenc életrajzok, a szabadságharc erdélyi kibontakozásáról, a fejedelem modernizációs törekvéseiről, politikusairól és hadvezéreiről írt tanulmányok. Az 1950–1970-es évek kultúr- és tudománypolitikájának kiemelt területe volt a Rákóczi-szabadságharc története, mert számos olyan eleme volt (függetlenségi harc, jobbágypolitika, országépítés stb.), amelyet fel lehetett használni a korabeli propagandában és oktatásban. Ennek ellenére az ekkor készült művek nem lettek mára már használhatatlan propagandairatok. Jelentős és jól képzett kutatógárda dolgozott a témán, Várkonyi Ágnesen és Köpeczi Bélán kívül többek közt Benda Kálmán, Hopp Lajos, Bánkúti Imre, Heckenast Gusztáv. Fontos, addig ismeretlen forrásanyagot publikáltak (pl. *Rákóczi tükrök I–II.*) és eredményeik, amelyek megújították a Rákóczi korszak történetét, az aktuális kutatásokban is többségükben meghatározóak. Azt, hogy a Rákóczi-szabadságharc szerepét hogyan, ill. mennyire pozitívan lehet értékelni Magyarország fejlődéstörténetében, majd akkor lehet objektíven értékelni, ha a kérdéskör kutatásból végleg kikopik az aktuálpolitika. Ehhez jó kiindulási pontot nyújthat *A Rákóczi-szabadságharc* című, Várkonyi Ágnes és egyik tanítványa, Kis Domokos Dániel által készített, a főbb forrásokat és a vitás kérdéseket bemutató szakirodalmi válogatást tartalmazó monumentális kötet.

Várkonyi Ágnes, a Rákóczi-korhoz hasonlóan, a historiográfiával is külső indíttatásra kezdett el foglalkozni. Andics Erzsébet bízta meg Thaly Kálmán életének és munkásságának megrendelten pozitív szellemű feldolgozásával.

Ennek ellenére végül egy részletes, a romantikus kuruc felfogás hibáit és káros következményeit is bemutató kritikai elemzés és mélyreható bírálat készült el (*Thaly Kálmán és történetírása*), amellyel Várkonyi Ágnes a kandidátusi fokozatot is megszerezte 1961-ben. Historiográfiai kutatásai során fedezte fel, hogy létezett a 19. századi magyar történetírásnak egy, a romantikusok által háttérbe szorított, nemzetközi színvonalú irányzata is, és a következő évtizedben erre a vonulatra, a pozitivisták történetírókra irányult figyelme. Elemezte munkáikat, feltárta kéziratok műveiket és szerkeázó levelezésüket. Eredményeit *A pozitivisták történetészleléte a magyar történetírásban* című két kötetben foglalta össze 1973-ban, amelyre akadémiai doktori címet, akadémiai díjat, kedvező külföldi kritikát és amerikai ösztöndíj ajánlatot kapott, utóbbi elfogadását azonban nem engedélyezték. A mű 3. kötete félkészben maradt, de a historiográfia Várkonyi Ágnes életét végéig foglalkoztatta; tanulmányaiiban, előadásaiiban értékelte Ipolyi Arnold, Szalay László, Nagy Iván és mások munkásságát, Angyal Dávid és Szekfő Gyula mester és tanítvány viszonyát.

Politikatörténeti munkássága idővel sokat színesedett: elsősorban Bethlen Gábor, Pázmány Péter, Comenius, Esterházy Miklós és Pál, Zrínyi Miklós és Ilona, valamint Bethlen Miklós és Apafi Mihály került az érdeklődése középpontjába, de a 17. század más szereplőivel is sok írásában foglalkozott. Már az 1975-ben megjelent kötete, a *Török világ és magyar külpolitika* is egy új, friss politikatörténeti szemlélet jegyében íródott, legerőteljesebben pedig a magyarul és angolul publikált *Europica varietas – Hungarica varietas*, *A rejtőzködő Murányi Venus* és az *Európa Zrínyije* című műveiben mutatkozott meg. Eredményei a korszak magyarországi és erdélyi politikájának mélyebb rétegeit és európai beágyazottságát elemezték, de igazi értékeit a friss kérdések, hipotézisek jelentették. Azok az új kutatóárok, amelyeknek mentén olyan, a mi korunkat megszólító tematikák kerültek előtérbe, mint például a békekötés kultúrája, az információrobbanás, a politikai közvélemény, a műveltség értékrendszerei, az alternatívák és a megkésetttség vizsgálata, valamint az Európa-tudat, és az identitások története. Tanulmányainak inspiratív hatását külön ki kell emelni: az általa felvetett modern kérdések máig futó meghatározó kutatásokat indítottak el, gondolatait tanítványai, a következő nemzedékek történészei, irodalmárai bontották ki alapvető monográfiákban.

Mivel komplex módon igyekezett láttatni az általa vizsgált kérdéseket, a politikatörténeti írásait mindig átszőtték a társadalom- és mentalitástörténeti elemek, de számos, kifejezetten életmód- és művelődéstörténeti témájú tanulmányt is publikált. Kutatásai egyaránt kiterjedtek a szellemi és az anyagi kultúrára, ahogy ez pl. az *Erdélyi változások* című monográfiájában is tetten érhető. A tárgyi környezet, az időfogalom és időtudat, az öltözködés filozófiája, a korszak viselkedéskultúrája, szimbólumrendszere, technikai vívmányai szintén állandó, visszatérő témái voltak írásainak. Sikeresen ötvözte a hadtörténet és a mentalitáskutatás eredményeit, ösztönözte az egri vártörténeti műhely vonatkozó konferenciáit és köteteit. (*Végvár és ellátás*, *Végvár és környezet*, *Végvár és mentalitás*)

Örök kíváncsiságát és fogékonyságát mutatja, hogy idősebb korában is nyitott maradt az új törekvésekre, irányzatokra. Hatvan évesen is az új utakat

kereste, így vált a történeti ökológiai kutatások hazai úttörőjévé: az *Európa híres kertje* és a *Táj és történelem* című tanulmánykötetekben fogta össze az új tudományág iránt érdeklődőket, új programként pedig beépítette az egyetemi tananyagba. Gyümölcsöző együttműködést alakított ki a Liget Műhellyel, ahol több ökológiai témájú írását tartalmazó kötete is megjelent. (*Pelikán fiaival, A tűzvész tanúi, Századfordulóink*) Elsősorban a társadalom és a természet párbeszéde vonzotta, a korabeli klímaváltozásra adott válaszok, a vizek, erdők használata, a kertkultúra. Utóbbi iránti érdeklődése nem korlátozódott a kora újkorra: otthona, a Dohnányi villa kertjének a történetét szintén feldolgozta.

Várkonyi Ágnes pályájának első 32 évét az MTA Történettudományi Intézetében töltötte el, ahol nagyon fiatalon, már 31 évesen kinevezték a Középkori Osztály megbízott vezetőjének. Ennek megfelelően fontos szereplője volt az Intézet közös projektjeinek: az Akadémia és a tízkötetes Magyarország történetének, a háromkötetes Erdélynek. Egy nehéz korszakban, kiemelt fontosságú, de politikailag, szakmailag és intellektuálisan heterogén összetételű intézményben ennyire fiatalon vezetői beosztásba kerülni nagy kihívást jelentett, amelyeket nem lehetett konfliktusok és sérülések nélkül leküzdeni. Maximalizmusa, erőteljes kritikai szelleme, vitakészsége azt eredményezte, hogy megosztó személyiséggé vált, nagy tábora mellett, mindig voltak elképzeléseinek heves ellenzői is, valójában csak az tudott közömbös maradni iránta, aki személyesen nem ismerte. Kisebb részt a viták hatására, nagyobb részt pedig az új kihívásokat keresve, egyetemi tanár lett. Ez a váltás nem egyedülálló, korábban Székely György, Niederhauser Emil és H. Balázs Éva szintén hasonló utat járt be, és Várkonyival nagyjából egy időben hagyta el az Intézetet a pécsi egyetem kedvéért Ormos Mária is.

Várkonyi Ágnes 1982-ben kezdett tanítani az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, majd 1983-tól lett az akkor még Középkori Magyar Történeti Tanszék vezetője. Újjászervezte és kibővítette a tanszékot, megalapozta a kora újkori magyar történelem korszerű oktatását, és ezt a tanszék új nevében is érvényesítette. Az akkor aktuális egyetemi reformhoz illeszkedve, bevezette a forráskritikai szemináriumokat, a kurzuskínálatot gazdaság- és várostörténeti, illetve turkológiai témákkal bővítette. Meghívott előadóként hosszabb-rövidebb ideig tanított többek közt Szűcs Jenő, Fügedi Erik, Solymosi László, Hegyi Klára, Benczédi László is. Előadásai, szemináriumai az első néhány tanévben a modern politika- és diplomáciatörténet kurrens kérdései köré szerveződtek, majd tematikáját kibővítette a közvélemény, információáramlás, szimbólumrendszerek, időtudat kérdésköreivel és a történeti ökológiai program elindítását is ő kezdeményezte.

A szemináriumain gondolkodni és kérdezni tanított. Kialakította a komplex látásmód, a sokféle megközelítés igényét, megtanította használni a korszerű interdiszciplináris módszereket. Hallgatói számára magától értetődővé tette, hogy Magyarország története csakis európai keretben válik érthetővé. Sokat követelt, de elérte azt, hogy diákjai még ennél is jóval többet készüljenek. A fogalmi készlet, a kronológia, a tényanyag megtanulása, amely más órákon maga az elérendő cél volt, nála csak belépőül szolgált. Aki ezt nem sajátította el, az

önmagát zárta ki a szemináriumain zajló élénk és élvezetes vitákról. Várkonyi Ágnes a történetírást egyszerre tartotta mesterségnek, tudománynak és művészetnek. Nemcsak az első kettőbe vezette be tanítványait, hanem tehetségükhöz mérten az íráskészségüket is fejleszteni igyekezett. Esszéíró szemináriumot indított, és később is sok időt fordított írásaik olvasására és kielemezésére. Keményen bírált és ritkán dicsért, de véleménye mindig szeretetteljes és inspiráló volt, e téren is rengeteget lehetett tanulni tőle.

Mivel korábban nem volt tanítási gyakorlata, férje, Ruttkay Kálmán és egyetemi mentora, H. Balázs Éva — akik körül ekkorra már jelentős iskola épült ki — segítette a beilleszkedésben és tanári elképzelései megvalósításában. Még így is megtörtént néhány olyan eset, amely aztán az egyetemi legendárium részévé vált. A legelső szemináriumi olvasmány például, amit, ahogy ő mondta, „bevezető, könnyed ujjgyakorlatként” feladott, Szalárdy János 800 oldalas siralmas krónikája volt. Elete első vizsgáztatása során pedig azért nem tudtak kérdéseire felelni a felkészülésből egyébként presztízst csináló diákjai, mert belefeledkezve a vizsgán kialakult élénk beszélgetésbe, végül olyanokat kérdezett, amire maga is csak előző nap bukkant rá a levéltárban. De a leglelkesebb diákjai ezekben a „túlkapásokban” is partnernek bizonyultak: a félév közepén már a könyvtárak mellett a levéltárba is feljártak, megerősítve tanáruk elképzelését, miszerint az egyetem tudományos műhely, és a tananyagba be kell emelni a legújabb kutatási eredményeket. Saját bevallása szerint ő maga is rengeteg erőt és inspirációt merített a tanításból, sokat profitált a kérdésekből és visszajelzésekből. Szerette az ifjúság lendületét, friss észjárását és merész gondolkodását. Az élete egyik nagy ajándékának tekintette az ifjabb generációkkal való kapcsolatát.

Bár nem volt olyan kiváló stratégia, mint H. Balázs Éva, a köré gyűlő diákokból az évek során kialakult a többgenerációs Várkonyi-iskola. Tanítványai egyaránt megtalálhatóak az egyetemeken, kutatóintézetekben, állami és egyházi levéltárakban, a legjelentősebb könyvtárakban és múzeumokban, a vidéki tudományos centrumokban. Különösen büszke volt a tanári pályára lépő tanítványaira, mert tőlük remélte a hajdani tudós-tanár attitűd újjáéledését. Szintén örömmel figyelte és segítette a „tanítvány-unokák”, azaz a tanítványok tanítványainak kibontakozását. Valójában többet tett az iskolateremtésnél: akaratlanul is kialakított egy sokszínű és szerteágazó tudományos közeget. Mivel mindig segítőkészen fogadta a szakmai tanácsért hozzáfutókat, és a továbbiakban is számíthattak a támogató figyelmére, végül azok is tanítványainak érezték magukat, akiket egyetemi keretek közt nem tanított. Magától értetődően gyűltek össze körülötte s találtak egymásra a különböző tudományágak fiatalabb képviselői, és együttműködésüknek köszönhetően több izgalmas interdiszciplináris tanulmánykötet született. Jellemző, hogy 1987-ben Várkonyi Ágnes szerkesztette az első, kora újkori udvari kultúrával foglalkozó, nagyhatású tanulmánykötetet, a következőt pedig közel két évtized múlva a tanítványai. Várkonyi Ágnes a körülötte kialakuló közegbe tudatosan bevonta azokat a háttáron innen s túl dolgozó tudományos műhelyeket is, amelyek létrejöttében vagy munkájában szerepet vállalt, mint például az egri vártörténeti műhelyt, a

vajai, salgótarjáni múzeum kutatóit, a Kárpátaljai Magyar Főiskola történészeit, a Pataki Vár Alapítványt, a Magyar Comenius Társaságot.

Élete során számos elismerést és kitüntetést kapott. Négyszer nyerte el az Akadémiai-díjat (1965, 1974, 1986, 1987) a Szent-Györgyi Albert-díjat 1998-ban vette át. 2000-ben Széchenyi-díjjal, 2003-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjével tüntették ki. A Royal Historical Society levelező tagja, Nógrád megye és Salgótarján díszpolgára lett, kapott Gróf Mikó Imre és Comenius Emlékérmét, Madách Imre és Nagy Iván díjat, kitüntették az egri Dobó Kardja Díjjal. A számára legfontosabb szakmai elismerést azonban, a levelező akadémiai tagságot méltatlanul későn, csak ötödszöri jelölésre érte el 2007-ben, 79 évesen. Kárpótlást és némi elégtételt jelentett viszont a székfoglalóján megjelenő szűkebb és tágabb szakma, a rokontudományok hazai és határon túli képviselőinek máig példátlan tömege, amely miatt az ülést végül a szokásos helyszínről, a felolvasóteremből az ugyancsak teljesen megelégedésre kellett költöztetni. Csupán hét évig lehetett a Magyar Tudományos Akadémia tagja, de ezt az időt a rá jellemző aktivitással töltötte, így akadémikusi pályafutása ugyancsak teljesnek tekinthető. 2007 és 2011 között a Filozófiai és Történettudományok Osztályának elnökhelyetteseként, majd 2011-től a Felügyelő Testület és az MTA Művelődéstörténeti Állandó Bizottság tagjaként tevékenykedett. Szintén ebben az évben választották a Történettudományi Bizottságának elnökének, és 2014 végén ismét neki szavaztak bizalmat, de az újabb elnöki ciklusát már nem kezdhette meg. Mindeközben több mint ötven publikációja jelent meg, köztük három önálló kötet. Emellett *Magyarország a kora újkori Európában* címmel nagyszabású és sikeres OTKA projektet vezetett. Újabb eredményeinek köszönhetően lett 2013-ban az MTA rendes tagja, székfoglalóját *Politikai kultúra és információ a kora újkorban* címmel tartotta. Az ennek kapcsán adott interjújában beszélt terveiről: „Sok mindennel foglalkozom, de leginkább a jelenlegi történetírás szemléleti, módszerbeli problémái érdekelnék. Létkérdésnek tartom Magyarország jövője szempontjából, hogy a történettudomány visszanyerje régi jelentőségét – most ugyanis ez meglehetősen elhanyagolt terület. ... Ezen kívül pedig a tehetséges ifjúság helyzetbe hozása foglalkoztat, nagyon szeretném, ha a magyar társadalom Magyarország múltjáról egészséges történelemismerettel rendelkezne.”

Várkonyi Ágnes munkásságának szerves része volt az ismeretterjesztés, vonatkozó munkái önmagukban is egy teljes életművet tesznek ki. Ő maga erről így vallott: „Az igazi történetíró sohasem kinyilatkoztat. Csupán hatni, gondolkozásra készíteni szeretne. Esetleg úgy, hogy megrendít, esetleg szórakoztat, életre kelti a múltat, hogy olvasói kortársaiknak érezzék, akikről beszél. Létkérdése, hogy kivigye dolgozószobájának falai közül, országának határai közül a párbeszédet, a történelmet, a nagyközönség számára írjon...” Kihasználva a különböző műfajok lehetőségeit, Várkonyi Ágnes egyaránt meg tudta szólítani a gyerekeket, diákokat és a felnőttek legkülönbözőbb rétegeit. Örömmel vállalt kötelességének tekintette, hogy minden felkérésnek eleget tegyen: Magyarország-szerte, iskolákban, kultúrházakban, múzeumokban tartott előadásokat. Sokat szerepelt a tévében és különösen a rádióban, egyes műsorok, inter-

júk mellett emlékezetesek voltak a sorozatai is, mint például a *Rákóczi városai* vagy *A történész századfordulói*. A szerkesztők szívesen dolgoztak vele színesen előadott gondolatai és „mikrofon-kész” megfogalmazásai miatt, 2004-ben pedig megkapta a Magyar Rádió nívódíját.

Igazi közegének az ismeretterjesztésben is az írott szó bizonyult. Legismertebb művei az 1968 és 2002 között több kiadást megért, fiataloknak szóló könyvei. A *Két pogány közt*, az *Így élt Vak Bottyán*, a *Buda visszavívása*, a *Fejedelmek gyerekkora*, a *kuruc kor hősei* és *A megújulások kora* kötetein gyermekek generációi nőttek fel. A történelem iránt érdeklődő idősebb korosztályoknak pedig rendszeresen publikált az *Élet és Tudomány*, a *História* és a *Rubicon* lapjain. Természettudományos érdeklődésének és olvasottságának köszönhetően a reális beállítottságúakat is elérte, de eleven hasonlatai, kifejező szóképei és metaforái révén a kevésbé képzett hallgatói és olvasói is könnyen követni tudták érvelését. 1997-ben tudománynpszerűsítő tevékenységét „Az év ismeretterjesztő tudósa” díjjal ismerték el és — Simonyi Károly után másodikként — csillagot neveztek el róla az Orion-csillagképben.

Egy valami nem fért be ebbe a sokrétű, gazdag pályafutásba: az aktív politizálás. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert az 1990-es években voltak olyan hangok, amelyek a nevét az előző korszak politikai rendszerével próbálták egybeismerni, sikeres pályája, valamint Andics Erzsébet korábbi pártfogása és a Köpeczi Bélával való társszerzői kapcsolata miatt. Valójában soha nem volt semmilyen pártnak sem a tagja, polgári családból származott és ennek megfelelő értékrendet vallott. Ha Andics Erzsébet, valamilyen, számunkra már ismeretlen oknál fogva nem karolja fel, mint szorgalmas és nagy munkabírási fiatal történészt, akkor Várkonyi Ágnes biztosan nem maradhatott volna a pályán, hiszen öccse, József, 1952 és 1956 között, az egyetemi jogász-per elítélteként börtönben ült. A politika a rendszerváltás után sem vonzotta, bár tanszéki munkatársai közül Für Lajos honvédelmi miniszter, Granasztói György nagykövet, később pedig tanítványa, Hiller István oktatási és kulturális miniszter, míg Giró-Szász András kormányzóvivő, majd államtitkár lett. Ugyanakkor, mint gondolkodó és cselekvő értelmiségi, folyamatosan hallatta hangját. Interjúiban, esszéiben mindig hangoztatta a bölcsészet, azon belül a történettudomány szerepét és felelősségét, az „értelem bátorságának” fontosságát.

Végigtekintve ezen a számos elismeréssel díjazott, könyvtárpolgokat és kötelező olvasmánylistákat megtöltő munkásságon, azt sajnálom, hogy a műveit forgató következő generációk személyesen már nem ismerhetik meg szeretetteljes, vonzó lényét, lebilincselő, ugyanakkor inspiráló szellemiségét. Noha a munka létforma volt számára és kitöltötte a mindennapjait, egyáltalán nem volt szakbarbár. A történelmen belül minden korszak érdekelte, utolsó éveiben elsősorban az általa is megélt világháború irodalmát követte. Nyitott volt más tudományágak új eredményeire is, különösen az agykutatás izgatta. A magyar népdalok és a klasszikus zene rajongója, rendszeres koncertlátogató volt, családi körben maga is zenélt. Amíg tehetette, élete szerves részét képezte az úszás, a sok kirándulás. Szenvedéllyel kertészkedett, szerette a kreatív, kézügyességet

igénylő tevékenységet, kevesen tudják, hogy barkácsolt, villanyt szerelt, lányainak játékot készített.

Mindezt úgy tudta megvalósítani, hogy intenzíven és hatékonyan töltötte ki reggel hattól éjfélig terjedő nappalait. Esti telefonjait vagy éjféltájt írt röpké beszámolóit gyakran zárta azzal a megállapítással, hogy aznap sem sikerült megtudnia, milyen is az unatkozás. Ehhez a tevékeny élethez az erőt és támogatást a számára bevallottan legfontosabb dologból, a családjából merítette. Ruttkay Kálmánnal ötvenhat esztendőn keresztül voltak egymás társai, segítői. Két sikeres gyermekük és a három időközben lediplomázott unokájuk mutatja, hogy Várkonyi Ágnes az alapvető női szerepekben is helytállt, ezen a téren is irigylésre méltó „életművet” hagyott maga után. A Dohnányi kerttől körülölelt klasszikus és időtlen szépségű otthonuk minden odalátogató vendéget megérintett, a sűrűn ott időző tanítványoknak pedig örökre kedves és féltett emlék marad.

Várkonyi Ágneset erősen foglalkoztatta a történeti emlékezet, a politikai és szellemi örökség kérdése, az, hogy egy-egy nagy személyiség hatása meddig tart, fokozatosan elenyészik-e, vagy búvópatakként újra és újra előtör. Az ő esetében a művei, a tanítványai, a tőle kapott inspirációk biztosítják a számára olyan fontos folytathatóságot. Gazdag örökségének, a ránk hagyott, hazai és külföldi levéltárakban gyűjtött, Zrínyire, Apafira, Rákóczihoz vonatkozó hatalmas másolatanyagának a feldolgozása, az együtt kezdett munkák befejezése a tanítványok és a hozzá közelálló szélesebb szakmai kör feladata lesz. Bevégzett munkássága ezután is hoz még újabb gyümölcsöket, ő pedig a „közös” munka révén továbbra is velünk marad, pont úgy, mint eddig: ihletően és elevenen.

Horn Ildikó

† ÓDOR IMRE (1959–2015)

A halál mindig tragikus, legyen szó fiatal, középkorú vagy idős emberről.¹ De valahogy még nehezebben nyugszunk bele abba, ha valakit élete kezdetén vagy élete virágjában ragad el tőlünk a halál. Ezért is érhetett mindannyiunkat megdöbbenéssel a hír, hogy 2015. április 5-én, húsvét vasárnapján Kehidán tragikus hirtelenséggel elhunyt dr. Ódor Imre, az MNL Baranya Megyei Levéltára igazgatója, főlevéltárosa, a történelemtudomány kandidátusa.

Ódor Imre Zalaszentgróton született, gyermek- és ifjúkorát Deák Ferenc egykori lakóhelyén, Kehidán (ma Kehidakustány) töltötte. (Hazalátogatásai során soha nem mulasztotta el, hogy legalább néhány percre fel ne baktasson a Deák-kúriához.) A zalaegerszegi Ságvári Endre Gimnáziumban elvégzett középiskolai tanulmányok után a Szombathelyi Tanárképző Főiskolára járt, történelem-népművelés szakra. A főiskola egyik legkiválóbb hallgatójaként több

¹ Ódor Imre temetésén elhangzott búcsúztató beszéd